
Rekomandacija CM/Rec(2020)2 kotar e Ministerongo Komiteto dzi pe Thema membrura vash inkluzija pe historija e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi ande shkologere kurikulumija thaj sicharipaskere materijalura

(Adoptirime katar e Ministerongo Komiteto ko 1 juli 2020 pe 1380-to khidipe vash e Sherutne Ministrura)

E Ministerongo Komiteto ande Europako Konsilo, pala e terme kotar Artiklo 15.b Europutne Konsiloskere Statutostar,

Prendzarindoj kaj e Romengi vie Phirutnengi lungi histoiija ande Europa vi dureder naj adekvatno dikhlini thaj prendzardi ande edukacijakere sistemura thaj olengi kontribucija ande Europutno kulturako barvalipe si teljardi ande formalno vi ande na-formalno edukacija, sar vi mashkar e manusha generalno;

Prendzarindoj kaj i edukacija thaj bareder publikano prendzaribe vash e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi kontribucija ande kulturako barvalipe an lengere respektirime thema shaj te legarel/te anel dzi ko horeder haljovipe, mashkar kulturako dijalogo thaj khetanutno respekto;

Leindoj ani godzi kaj tradiconalno, E Romengi thaj e Phirutnengi historija thaj i khetanutni/kolektivno memorija sasa vakerdini/phendini kotar generacija ki generacija truja oralno/mujesar;

Dzanindoj kaj vi dureder isi thaj dzala e Romengi thaj e Phirutnengi marginalizacija, si importantno te sikljoval pes olengi historija, te shaj te oven lasheder e relacije mashkar e Romengere thaj e Phirutnengere komunitetura thaj olengere respektivno Thema membrura;

Dzanindoj kaj, dzaindof pala e informacije, majcera 500 000 Roma, Sinti, Yenish thaj membrura kataer e javera komunitetura vakerdine sar "Zigeuner" (Gypsies) sasa mudardine ko Dujto Sumnalesko/Lumako Maripe katar e Nacistongo rezhimo thaj olengere pashutne thema;

Leindoj sama pe kdo so o sicharipe vash o Holokausto kerdino kotar e NAcistongo rezhimo thaj olekere pashutne thema thaj e javera bibahtalipa kerdine mamuj e Roma thaj e Phirutne trujal sasti Europa, shaj te ovel jekh efektivno instrument pe mairpe mamuj sa e forme katar o bikhampi, diskriminacija thaj prejudicije, sar vi radikalizacija, e Holokausteske trubuj te kerel pes varesavi revizija;

Dzainindor kaj historijako sichovipe si jekh kotar e majimportantno instumento savo so dela kontribucija te eliminirinel pes i prejudicija thaj te promovirinel pes dzanlipe vash e javereder/diferentno grupe save si katar jekh geografikani areja thaj save so ulavena jekha-jekhutne historijakere eksperience;

Ikerindoj ani godzi kaj e Romengi thaj e Phirutnengi historija si pashe phangli e socijalno progresosar pe palutne nekobor shelbershipa thaj o fakto kaj e Romen thaj e Phirutnen naj sas shajipen te len varesave beneficie kotar kodo progreso (leindoj kate e bibucharipa, e edukacija, sastipaskere servison, kheren vaj o socijalno sikuriteto), so, javere rigatar rezultirindas kodolesar so andas dzi pe kodo e manushen te na ovel jekh sjaipena vash socijalno hakaja sar so sikavdas pes trujal e monitoriribaski buchi so kerdas e Europako Komiteto vash Socijalno Hakaja, ki relacija e implementacijasar katar e Europutni Socijalno Charta (revidirimi) (ETS No. 163);

Samale kaj e butja phendine ki Deklaracija savi sasa adoptuimi/lendini ko 3-to Samito vash e Themengere Sherutne thaj e gavernura katar e Europako Konsilo (Warsaw, 2005) te “promovirinel pes e Europutno identiteto thaj jekhipe, bazirimo upral e khetanutne fundamentalno moljaripa, respekto pe amaro khetanutneo barvalipe thaj kulturako vaveripa/diverziteto”;

Leindoj ani godzi e Plane vash Akcija pe Maripe mamuj o Rasizmo, Ksenofobija, Antisemitizmo thaj Natolerancija, adoptirimo/lendino ko 1-no Samito vash e Themengere Sherutne thaj Gavernura ande Europako Konsilo (Vienna, 1993), thaj lesko akharipe vash fokuso upral “promoviribe edukacija ande manushikane hakajengo umal thaj respekto pe kulturako diversiteto; zuraripe upral e programura save nisi cilo/resarin te eliminiren i prejudicija ko historijako sicharipe kodolesar so ka kerel pes pozitivno influence mashkar e javereder/diferentno thema, religije thaj ideja pe historikano buhljaripe ande Europa”;

Dikhidnoj e Finalno Deklaracija katar e 25-to Sedija kotar e Europutne Konsiloski Konfrencija vash e Ministrura pe Edukacija “Demokracijako siguripe trujal i edukacija” (Brussels, 11-12 April 2016);

Ikerindoj ani godzi e 2010 Strazburgoskere Deklaracija pe Roma, an savi so e Thema membrurura ano Europako Konsilo phangle vorba/lafi te “keren aktivitetura save so, cilosar/resarinasar te shaj te haljoen pes mishteder/lacheder”;

Deindoj amen pe godzi vash e Eurputne Konsilosko Tematikano Plano vash e Romengi thaj e Phirutnengi Inkluzija (2016-2019), savo so genela, mashkar javera cilura/resarina, o specifikano cilo/resarin te “kerel pes buchu vash e integracija katar e kurikularno elementura pe Romengi thaj Phirutnengi historija savi so ka sikavel pes ande shkoli, te resen vi e Romen, e Phirutnen, sar vi e na-Romene chavoren save so phiren ande shkola, numa vi e studenton”;

Ikerindoj ani godzi e Artiklo 12 katar e Fremeski Konvencija pe Nacionalno Minoritetongo Protektiribe/Arakhibe (ETS No. 157) savo so phenel kaj: “E hemime Riga trubuj, kote so shaj, te len/keren aktivitetura ano edukacijako umal thaj ano rodipe, te shaj te vazdel pes o dzanipe vash e kultura, historija, chib thaj religija katar e javera nacionalno ominoriteta mamuj e mazhoriteta. Pe kodo konteksto, e Riga trubuj, *inter alia*, te den adekvatno shajipena vash sicharengo treningo thaj lokheder avipe dzi pe sichovipaskere lila, sar vi fasilitacija pe kontaktura mashkar e studentura thaj e sichara save so avena katar e diferentno/javereder komunitetura”;

Akharindoj pes ki Rekomandacija CM/Rec(2011)6 e Ministerongo Komitetostar dzi pe Thema membrura vash mashkarkulturako dijalo go thaj e javerengo imazho ande historijako sikljovipe, Rekomandacija CM/Rec(2009)4 e Ministerongo Komitetostar dzi pe Thema membrura vash Romengi thaj Phirutnengi edukacija ande Europa, E Ministerongo Komitetetoski Rekomandacija Rec(2001)15 dzi pe Thema membrura vash historijako sichovipe ande bish thaj jekhto shelbershipa ande Europa thaj i Rekomandacija

Rec(2000)4 e Ministerongo Komitetostar dzi pe Thema membrura vash e Romane/Gypsy chavorengi edukacija ande Europa;

Akharindoj pes ki Europutne Konsiolski Parlamentarno Asamblejaki Rezolucija 2153 (2017) vash "Romengi thaj Phirutnengi Inkluzija", Parlamentarno Asamblijaki Rezolucija 2106 (2016) on "Transformirime butja ando maripe mamuj antisemitizmo ande Europa", Parlamentarno Asamblijaki Rezolucija 1927 (2013) vash "Diskriminacijako agoripe mamuj e Romane chavore", Parliamentarno Asemblijaki Rekomandacija 1880 (2009) on "Historijako sikljovipe ande konfliktongire thaj pala-konfliktongere areje/thana", sar vi deibe palpale pe kodo dokumento adoptuimo/lendino kotar e Ministerongo Komiteto, thaj Parlamentarno Asembijaki Rekomandacija 1283 (1996) vash "I historija thaj historijako sichovipe ande Europa", sar vi o deibe palpale pe kodo dokumento adoptuimo/lendino kotar e Ministerongo Komiteto;

Akharindoj pes ko Europutne Konsilosko Kongreso vash e Lokalno thaj Regionalno Atoritongiri Rezolucija 403 (2016) vash e Romengi thaj e Phirutnengi situacija teli konteksto kotar sa majbareder ekstremizmo, ksenofobija thaj kriza e nashle manushencar ande Europa;

Akharindoj pes ki Europutne Komisijaki mamuj Rasizmo thaj Natolerancija (ECRI) Generalno Politikani Rekomandacija No. 3 vash maripe mamuj o rasizmo thaj natolerancija mamuj e Roma/Gypsies, Generalno Politikani Rekomandacija No. 10 vash maripe mamuj rasizmo thaj rasaki diskriminacija andre thaj trujal e shkolaki edukacija, Generalno Politikani Rekomandacija No. 13 vash maripe mamuj o anti-Ciganizmo thaj diskriminacija mamuj e Roma, thaj e Generalno Politikani Rekomandacija No. 15 vash maripe mamuj dzungali vorba;

Leindoj ani godzi e UNESCO-ski Rezolucija vash Ikeribe ani godzi o Holokaust kotar 2007;

Akharindoj pes ko Akcijako Plano kotar i Organizacija vash Sikuriteto thaj Kooperacija ande Europa (OSCE) vash e Romengi thaj e Sintongi Situacijako Lacharipe ande OSCE-ski Areja adoptirimi ko 2003 bersh, save so rekomandacije vash e OSCE-skire Thema participantura te "Ilen e Romengi historija thaj kultura ande edukacijakere tekstura, specijalno samasar vash e vrama thaj Romengi vi e Sintongi eksperienca kana sasa o Holokausto";

Ikerindoj ani godzi e Deklaracija katar e Stockholmosko Internacionalno Forumo vash o Holokausto ko januaro 2000, thaj i buchi so kerel i Internacionalno Holokausteski Alijansa (IHRA) ko promoviribe rodipena, edukacija thaj ikeribe ani godzi e persekucije so sasa kerdine upral e Roma ki vrama kotar o Holokausto;

Dena pes Rekomandacije dzi pe gavernura ande Thema membrura, dzaindoj pala lengire konstitucijakere sistemura thaj olengere respektivno nacionalno, regionalno thaj lokalne politike, situacije thaj responsibilitetura, specijalno ande umala kotar e fundavni, mashkaruni thaj tercierno edukacija/sikljovipe te:

- implementirinen e principon thaj e propozirime akcijen dendine ano appendix;
- anen kadala rekomandacija dzi ko Ministeriumija vash Edukacija thaj e javera relevantno hemime riga, specijalno dzi pe nacionalno, regionalno thaj lokalno bordija vash edukacija;
- keren translacija pe kodi rekomandacija ande oficijalnikane chiba ande Thema membrura; thaj
- te keren dikhipe upral e implementacija sakola panch bersh thaj pali kodo pe gasave vramakere intervalura.

Appendix dzi pe Rekomandacija CM/Rec(2020)2

Principra thaj propozirime akcije vash leibe e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija ande shkologere kurikulumija thaj sikljovipaskere materijalura

I. E rekomandacijakere resarina/cilura

Kodi rekomandacija khamela pest e promovirinel e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija, leindoj kate ikeribe ani godzi e Holokauste so kerdas pes upral e Roma ande shkolakere kurikulumija thaj sikljovipaskere materijalura, mangipasar te vazdel pes i kulturno tolerancija thaj respekto ande shkoli; te buhljarel pes historijaki sama thaj samalipe vash sa e chavore save so sichon; vi dureder te zurarel pes e Romengo thaj/vaj e Phirutnengo identiteto; thaj te vazdel pes ucheder o halovipe kaj e Roma thaj/vaj e Phirutne si intetgralno kotor kotar nacionalno thaj kotar e Europutne societe/thema.

Te haljovel pes kaj o sikavibe thaj sikljovibe vash e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija nane te rodel ekstra/buteder klasongere ori/chasura, numa ka ovel integririme ko javereder subjektura so sichon pes ande shkola, sar so si historija, civilno vaj socijalno edukacija, literature, religije vaj etika, arti, muzika vaj chibja, thaj sa kodo naj te kerel baro hardziba kotor o budzeto vaj te kerel varesave ekstra implikacije.

Haljovela pes vi kodo so o sikljovipe vash e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija ka del kontribucija thaj ka zurarel but kompeticije, saro so si (demokratikano themutnipe, manushikane hakaja, gender jekhipe, socijalno dzanlipa, interkulturalno haljovipa thaj javer) so rodona pes kotor e chave so sichon thaj kotor e studentura, so javere rigatar ka bajrarel o dzanlipe vash historikano thaj politikano bajraripe thaj ka del javereder perspektive vas hi societa/them thaj kulturakere fenomenura.

E relevantno sikljovipaskere materijalura shaj te buhljaren pes thaj te vazden pes upral web-bazirime materijalura save so aba egzistuin ande Europako Konsilo thaj ande javera internacionalno hemime riga, ki pashutni kontekstualizacija pe nacionalno situacija, ki pashutni kooperacija e Romengere thaj Phirutnengere reprezentantura.

II. Definicije

Vash e funkcija kotar e prezentirimi rekomandacija:

O anti-Ciganizmo si specifikani rasizmoski forma, jekh ideologija bazirimi upral e rasako superirioriteto, forma katar dehumanizacija thaj institucionalno rasizmo savo so pharvarel pes kotar e historikani diskriminacija, savi so klaro sikavela pes, mashkar javer vi violencasar, dzungale vorbasar, eksploatacijasar, stigmatizacijasar thaj biladzutne sikavipasar kotar savi vi te ovel diskriminacija.¹

E vorbi/alava “Romano Holokaust” istimalkerena pes ki linija e praktikasar ande Europako Konsilo thaj pala e konkluzije thaj rekomandacije kotar e konferencija anvkerdi sar “E Bistardine Glasura/Krle”, organizirime kotar e Eruoputno Romengo thaj Phirutnengo Forumo (ERTF) ki kooperacija e Europutne Konsilosar ande Romanijako Parlamento ano Bucharest ko 7-to aprilo 2016.

Kodi rekomandacija na lela pozicija pe respekto ki Romani chib sar vorbe save so phenen pes ko respektivno nacionalno kontekstura save si vakerdine vash o Romengo Holokausto. E konkluzije kotar e “Bistardine Glasura/Krle” konferencija konfirmirinena javereder vorbi/alava vakerdine/phendine kotar e Roma kotar javereder kotaora ande Europa save so phenena pes vash Romano Holokausto, sar so si “Samudaripe(n)”, “Mudaripe(n)”, “Phar(r)aj(i)mos”, “Por(r)ajmos” vaj “Kalí Traš”.² E nacionalno autoritetura, ki pashutni kooperacija e nacionalno/lokalnikane Romane komunitetura thaj e sicharde manusha, shaj te len save alava khamen dzaindoj palal olengire Romane lingvistikane varijante vash e materijalura so ka sikaven pes ano Romen historijakoro sikljovipe. Numa, sar te si, imortantno/mahat/vazho si vash e sichara te dzanen vash o signal pe egzistenicaja katar e diferentno Romane alava save so phenen vash o Romano Holokaust.

Sikljovipe e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija shaj te lel andre, kote si relevantno, vi e Romengi thaj e Phirutnengi kultura. Kodo shaj te shunel pes pe nekobor shkolakere subjektura, sar so si historija, civilno vaj socijalno edukacija, literature, religije vaj etika, arti, muzika vaj chibja.

E alava/vorbi “sikljovipaskere materijalura” trubuj te haljovent pes kobor so shaj buhleder, sar so si sikljovipaskere lila, lekcijakere planura, phutarde edukacijakere hainga thaj digitalno pedagogikano materijalo.

E sikljovipaskere metode so referirinena pes an kodo teskto lela vi, *inter alia*, na-formalno edukacija thaj ekstra-kurikularno aktivitetura, sikljovipe, dzaibe pe thana, vakerdini historija thaj liljarne/librarije, phenibe paramisa, socijalno mediumija, egzibicije, studijakere vizite, treningura, seminarura thaj vorkshopura.

III. Principura thaj propozirime akcije

1. Sikljovipe historija vash e Roma thaj/vaj Phirutne thaj inkluzija ande nacionalno shkolakere kurikulumija thaj e sikljovipaskere materijalura trubuj te:

a. len balansirimo thaj kontekstualizirimo sikljovpe vash e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija, so ka reflektirinel vi olengi nacionalno prezencija, vi o historikano

¹ Europaki Komisija mamuj Rasizmo thaj Natolerancija (ECRI), Generalno Politikani Rekomandacija No. 13 vash maripe mamuj anti-Ciganizmo thaj diskriminacija mamuj e Roma, adoptuimi ko 24-to juni 2011.

² “Samudaripe(n)” or “Mudaripe(n)” phenel “savorengo murdaripe” thaj si pashe dzi ki biboldengi vorba “Shoah” (“destrukcija”). “Phar(r)aj(i)mos” vaj “Por(r)ajmos” so phenel “kodo so hal” so pe jekh vrama shaj te ovel vi bilachi vorba an varesave varijante katar e Romani chib. “Kalí Traš” shaj te hacharel pes vi sar “Kali Tragedija” vaj “Kalo Hororo”.

konteksti thaj olengi khetanutni historija sar manusha save si ande Europa thaj trajin kate shelebershipencar;

b. leindoj vi informacije vash e Romengi thaj e Phirutnengi kontribucija pe nacionalnikane ekonomije, specijalno ano kino-bikinibe, buchi metaloncar thaj javera zanatura, sar vi arakhibe dzivinde, save so ka referirinen vi pe vavereder aspektura kotar e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija thaj kultura, sar so si phenibe paramisa, literature, religija, muzika thaj tradicije, sar vi asimetrikano socijalno progreso thaj najekh avipe dzi pe socijalno hakaja so sikavela pes pe Roma thaj Phirutne;

c. ikerindoj ani godzi kaj e historijakoro sichovipe isi trujal-kurikularno karaktero, so phenel leibe informacije vash e Roma thaj/vaj Phirutne olengi historija ande e javera shkolakere subjektura, sar so si ekonomika, civilno vaj socijalno edukacija, literature, religija vaj etika, arti, muzika vaj chibja;

d. sigurinel pes, vaj ande situacije kote so e Theme naj direktno responsibiliteta pe regionalno thaj lokalno nivelura, te motivirinen e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija te ovel sikavdini pe lokalno nivelura vash sa e sikle thaj studentura;

e. ande generalno fremo kotar edukacija thaj inicijative vash manushikane hakaja, jekhipe thaj/vaj anti-diskriminacija, thaj sar instrumento vash maripe mamuj e neve kriminalura mamuj o manushipe so shaj te afektirinel, *inter alia*, e Roma thaj/vaj e Phirutne te vazden sama vash o anti-Ciganizmo sar specifikani rasistikani forma, sikavipe olengo status sar zhertvi kota o Holokausto, te sikaven pes e historijakere darhija pe prejudicije thaj e konsekvence olendar sa dzi adadzivesutne Anti-Romane thaj anti-Phirutnengere dzungale vorbe mamuj lende thaj violencar;

f. te del pes shajipe eRomengere thaj/vaj e Phirutnengere reprezentantonge kotar olengere organizacije thaj komunitetura, ki kooperacija e shkolakere komunitetoncar, te arakhen pes e siklencar cilosar te diskutuin thaj te ilustririnen pes varesave aspektura kotar e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija thaj te shaj e sikle te shune vi gasave testimonije;

2. Buhljaripe thaj revizija pe sikljovipaskere materijalura thaj metode trubuj te:

a. keren fleksibilno kurikulumoskire thaj interaktivno pedagogije save so ka den dzi ko dzanipe kaj isi kulturakere diference, promoviribe diverziteto thaj multi-perspektivno dikhpa, te shaj te sikavel pes o sasto kompleksiteto ande historija thaj te ulavel pes o historikano dikhipe thaj metodologija;

b. sigurinel pes kaj e historijako vaj civilno edukacijako kurikulumo specifikane reflektuil o drom pe savo e aktivitetura kotar e obichnone individualcura vaj grupe ulavde thaj khetane kerde i histoiaja ande Europake thema/societe;

c. te lel pes sama vash e historikane hainga dikipasar upral o maripe mamuj o anti-Ciganizmo, dzunagali vorba, propaganda thaj bichachune informacije;

d. te analizirinen pes thaj revidirinen pes e shkolakere kurikulumija, fokusosar upral e historijaki kurikula, te shaj andre te del pes vi konteksto katar e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historija ko generalno historijako sikljovipe;

e. analizirine thaj revidirinen pes e sikljovipaskere lila so aba egzistuin cilosar/mangipasar te eliminirinen pes e stereotipura pashe phangle e Romencar thaj/vaj

e Phirutnencar; thaj dikhipe upral dziakanutno sikljovipe vash arti thaj literature save so dzi akana sikavena anti-Ciganizmoskere trope, thaj te buhljaren pes materijalura te kontekstilizirinel pes gasav omaterijalo sar kotor e historijatar pe anti-Ciganizmo, thaj te sigurinel pes kritikano dikhipe thaj haljovipe vash gasavo jekh kontraverzno natura, so trubuj te sikavel pes numa e studentonge save so shaj dzi pe apstrakcijako nivelo te shaj te haljoen gasave tekston ande historikane dokumentura;

f. cilosar te implementirinen pes e duj bucha phendine/vakerdine upreder, te identificirinen pes e shajipena vash e Romengi thaj Phirutnengo sikljovipe thaj treningoja vash e historija, te barvalkeren pes thaj te anen pes dzi pe partikularno nacionalno kontekstura; thaj te kerel pes o drom vash implementiribe thaj revidiribe pe sikljovipaskere materijalura thaj treningoskere metodura ki kooperacija e Romane thaj/vaj Phirutnengere komunitetura thaj civilno societa, akademikura, institutencar save keren treningo pe sichara thaj profesionalno sicharonegere organizacije;

g. te len pes vi dziakanutne sikljovipaskere materijalura, pedagogikane thaj rodipaskere materijalura, instrumentura thaj publikacije vash e Roma thaj/vaj Phirutne thaj olengere historijatar so si kerdine kotar e internacionalno hemime riga sar so si Europako Konsilo, Europutne Unijakiri Agencaja vash Fundamentalno Hakaja (FRA), UNESCO, Internacionalno Holokausteski Alijansa (IHRA), Shoah Fondacija/Instituto vash Vizuelno Historija thaj Edukacija ano Univerziteto ki Teluni Kalifornija (USC), Europako Instituto pe Romengo Arti thaj Kultura (ERIAC), Europaki Asocijacija vash e Hisotrijakere Edukatorija (EUROCLIO), thaj javera institucije;

h. te keren pes buteder uche-kvaliteteskere sikljovipaskere materijalura save so ka shaj te len pes ande edukacijako sistemo ki kooperacija e Romane thaj/vaj Phirutnengere civilno societetoncar thaj akademikoncar, te shaj te vazdel pes komplementarno sikljovipaskere hainga.

3. O sichovipe vash Romengo Holokaust thaj e javera historikane persekucije trubuj te:

a. kerel pes jekh integralno kotor kotar sikavibe thaj sikljovipe vash o Holokausto kerdino kotar e Nacistongo rezhimo thaj olengere partnerura thaj vi vash e javera aktura kerdine mamuj e Roma thaj e Phirutne trujal sasti Europa, thaj sa kodo trubuj te ovel komplementarno vi e sikljovibasar thaj sikavipasar vash e relevantno episode ande historija kote so e Roma thaj/vaj e Phirutne na sine zhertvi/viktime;

b. te referirinel pes ko pozitivno narativija vash e Roma thaj/vaj e Phirutne thaj olengi historija, sar so si olengi kontribucija ko lokalno, nacionalno thaj Europako kultrurako barvalipe, thaj e aktivno rola so kerdine e Roma, Sinti thaj Yenish ande anti-Nacistongo thaj anti-Fashistongo mishkipe thaj rezistanca;

c. avrijal kotar specifikano kotaor vash o Romano Holokaust, te referirinel pes kote so si relevantno vash e javera importantno persekucije pe Roma thaj/vaj Phirutne ande Europa (bilache politike, violence pe dadengo vi dajengo hakaj thaj chavorikane hakaja, asimilacija zorasar, zorasar teljaripe pe jekh than, sterilizacija zorasar, deportacijakere politike thaj javer);³

d. te integririne pes aktivitetura pashe phangle e ikiripasar ani godi pe Romengo Holokaust ande formalno thaj na-formalno edukacija, ki konekcija e 2-to Augustosaar (Europutno Roma Holokaust Memorijalno Dives) vaj kalendareskere divesaa save so si adaptirime pe historikano konteksto ande them, sar egzemplo/misal, lokalnikane bershpa

³ Dikhe e Europutne Konsilosko liloro Faktoncar vash e Romani Histria ko www.coe.int/education/roma.

thaj thana kote so sasa phangle vaj deportirime e Roma ko koncentraciono kampura thaj sar so phenel e shkolako bersh.

4. E trening aktivitetura trubuj te:

- a. den shajipe vash relevantno treningura save so ka len eksperton thaj e akademikon pe Romengi historia thaj kultura te sikaven e sicharen, edukatoren, shkolakere direktoren, e manushen so keren buchi ande Ministeriumija vash Edukacija thaj kote so trubuj, vi e javere manushen ande pedagogija, cilosar/mangipasar te del pes olenge dzanlipe vash e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historia;
- b. te keren pes lache thaj sistemachno treningura vash e kompetencije, interkulturaki edukacija/dijaloto thaj diverzitetoskere modulura ande inicijalno thaj majodurutne trenignura vash e sichara.

5. Ekstra kurikularno aktivitetura trubuj te

- a. vazden e generalno populacijaki sama thaj specijalno e terneder generacijaki vash e historikani prezencija e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi, sar vi vash olengi kontribucija pe lokalno, nacionalno thaj Europutni historia;
- b. keren pes aktivitetura te markirinen pes significantno divesa importantno vash e Roma sar so si, 8 Aprilo (Internacionalno Romengo Dive), 16 Majo (Romano Rezistencijako Dives), 2 Augusto (Europako Romano Holokaust Memorijalno Dive), thaj 5 Novembro (Romane Chibjako Lumako/Sumnalesko Dive), vaj varesave javera relevantno dives ape nacionalno kontekstura;
- c. te del pes azhutipe/dumo/vast vash e siklengi thaj studentongi participacija ande studikane vizite pe thana save si vash e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historia thaj kultura, fokusosar ko komemoracijakere thaj memorijalno thana thaj muzeumura.⁴

6. E rodipa ande Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historia trubuj te:

- a. promovirinen pes grantoncar vaj javereder inicijativencar, kote so shaj te kerel pes kodo, vash e akademikani komuniteta, rodipaskere centrura thaj kulturakere institucije; specijalno samasar atencijasar pe historikane dokumentura thaj artefaktija pashe phangle e Romane thaj/vaj Phirutnengere kulturasar save so trubuj te oven inkorporirime/hemime ande kolekcije so aba egzistuin, testimonijengere kolekcije, specijalno kadalenge kotar e Dujto Sumnaleskere Maribasas thaj e tradicionalno dzivdipaskere stilosar;
- b. shaj te avel pes dzi lende online thaj te oven licencirime vash edukacijakere aktivitetura.

7. I nacionalno thaj internacionalno kooperacija pe Romangi thaj/vaj e Phirutnengi historia trubuj te:

- a. rezultirinel, ka ikerel lachi thaj efektivno kooperacija mashkar e relevantno andre hemime riga specijalno samasar upral e sichara thaj edukatora, sar vi internacionalno organizacije thaj akademikura aktivne ko umal kotar rodipe thaj promoviribe dzanipe vash e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historia thaj kultura, sar vi te vazdel kooperacija e IHRA-sar, cilosar te promovirinel edukacija thaj komemoracija vash e Romengo Holokaust;

⁴ Varesave muzeumora, sar so si Louvre thaj Prado, kerdine sepcifikane egzibicije phangle e Romencar so shaj te arakhel pes ande picture, sculpture thaj javer ano networko/drakhin kotar e Europutne Konsilosko projekto anavkerdo sar "E Romengoro sikavipe/reprezentiribe ande Majbare Europakere Muzejongere Kolekcije".

- b.* involvirinel pes trujal-granicengi kulturaki kooperacija thaj ulavipe eksperiençengo vash sikavipe e Romengi thaj/vaj e Phirutnengi historija, sar vi te ulaven pes (thaj, kote so shaj, adaptacija) kotar instrumentura so aba egzistuin, materijalura thaj publikacije;
- c.* te involvirinen pes e na-gavernongere organizacije (NGO), specijalno Roma thaj/vaj Phirutnengere NGO, specifikane kadala save sasa aktivne pe edukacijako umal thaj vazden i sama vash e Romengi thaj/vaj Phirutnengi historija vi mashkar e generalno populacija vi mashkar e e Romane thaj/vaj Phirutnengere komunitetura kote so e manusha varekana naj samale vash olengi korkorutni historija;
- d.* promovirinen thaj te keren inkluzija pe Romengi thaj/vaj Phirutnengi Historija an buchi kotar e nacionalno thaj internacionalno NGO sar so si EUROCLIO⁵ vaj i Europa Nostra federacija.⁶

⁵ Dikh <https://euroclio.eu/>

⁶ Dikh <https://www.europanostra.org/>